

Col·lecció Busca-raons, 20
Alfons el Magnànim

Edicions Sidillà SL

La Bisbal d'Empordà 17100

info@edicionssidilla.cat

www.edicionssidilla.cat

Títol original: Alfonso The Magnanimous: King of Aragon, Naples,
and Sicily 1396-1458, First Edition

© del text: Alan Ryder 1990

© del pròleg: Flocel Sabaté

© de la traducció: Eva Garcia Pinos i Xavier Cortadellas

© Il·lustració de la coberta: Montse Mayol

© d'aquesta edició: Edicions Sidillà

Disseny: J. Pujadó

Correcció: Xavier Cortadellas

Primera edició: gener 2024

Edicions Sidillà és soci protector d'Amics de la Bressola

La traducció d'aquest llibre ha rebut una subvenció del Departament
de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

ISBN: 978-84-127308-5-2

Dipòsit legal: GI 1557-2023

Tots els drets reservats. Si voleu fotocopiar parcialment aquest
llibre, feu-ho legalment contactant amb CEDRO: 932720445 o
cedrocat@cedro.org

ALAN RYDER

Alfons el Magnànim

Rei d'Aragó, Nàpols i Sicília, 1396-1458

L'expansió catalana al sud d'Itàlia

Pròleg de Flocel Sabaté
Revisió del text de Rogerio Tostes
Equip de traducció:
Eva Garcia Pinos i Xavier Cortadellas

La Bisbal d'Empordà, 2024

A la Barbara

Contingut

Conèixer i reivindicar el rei Magnànim	7
Prefaci	17
1. Infantesa a Castella (1396-1412)	23
2. Hereu natural de la Corona d'Aragó (1412-1416)	45
3. Primers passos cap a Itàlia (1416-1423)	81
4. Desviació a Castella (1424-1432)	175
5. Retorn a Itàlia (1432-1435)	252
6. Nàpols guanyat (1436-1442)	297
7. Guerres necessàries i justes (1443-1455)	352
8. Un rei del Renaixement	423
9. Algunes qüestions sobre el regnat	492
10. L'escena s'enfosqueix (1454-1458)	537
Bibliografia	589
Índex	616
Llistat d'il·lustracions	
Les cases dels Trastàmara i els Antequera	34
La Corona d'Aragó	98
Alfons a Itàlia	305
Els dominis d'Alfons el Magnànim	348

Conèixer i reivindicar el rei Magnànim

Es tres reis trastàmars que, en sentit estricte, han regnat a la Corona d'Aragó —Ferran I i els seus fills Alfons el Magnànim i Joan II— han estat figures incòmodes per a la historiografia catalana. El 1412 el Compromís de Casp cloïa l'interregne obert dos anys abans i culminava el model polític impulsat a la Corona i sobretot a Catalunya al llarg del segle anterior, perquè els estaments passaven a *helegir rey d'Aragó*¹ i així podien dir que *lo XI Rey de Aragó e Comte de Barcelona* [va ser] *elegit per la terra*, com explicà Pere Tomic el 1438². Aquesta culminació del pactisme, tan característic del model polític baixmedieval, en què el sobirà no imposa, sinó que presideix un *regimen* que ha de concordar amb els diferents detentors de poder³, en realitat s'obre a diversos riscos, com, sobretot, al fet que el nou monarca serà el candidat que millor hagi jugat les cartes polítiques, diplomàtiques i militars⁴. Tal com a inicis del segle XVI explicava Francesco Guicciardini, el rei Martí, en morir

1 Melcior Miralles, *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Universitat de València. València, 2011. P. 162.

2 Pere Tomic, *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*. Bagà. Centre d'Estudis Baganesos, 1990. P. 261.

3 Michel Senellart, *Les arts de gouverner. Du 'regimen' medieval au concept de gouvernement*. Éditions du Seuil. Paris, 1995. P. 19-31.

4 Respecte el que fou i comportà el Compromís de Casp: Flocel Sabaté, «Per què hi va haver un compromís a Casp?», *Els valencians en el Compromís de Casp i el Cisme d'Occident*, Ricard Bellveser, ed. Institució Alfons el Magnànim. València, 2013. P. 45-119; «El Compromiso de Caspe: ¿Ruptura dinástica o modelo de estado?», *Ruptura i legitimació dinástica a l'edat mitjana*, Flocel Sabaté. Ed. Pagès editors. Lleida, 2015. P. 279-290.

el 1410, *fu l'ultimo loro re che fussi catelano*⁵. Els nous monarques, nascuts al regne de Castella, no pretengueren ser rupturistes, sinó que adoptaren els signes d'identitat de la dinastia aragonesa, cercant així una aparent continuïtat, en assumir la llengua catalana fins i tot en la correspondència familiar⁶ i en incorporar les devocions, el profetisme, els arguments històrics, el simbolisme i la iconografia que sustentava la dinastia precedent⁷.

De tota manera, els valors del segle xv aporten uns nous elements culturals i ideològics sobre els quals podem fomentar el poder regi, que són precisament els que assumeix com a propis el rei Alfons. El Magnànim, que regna durant un llarg període al bell mig del segle xv, entre 1416 i 1458, porta la Corona d'Aragó a les seves màximes dimensions: apaivaga definitivament els problemes en el domini de Sardenya, clou divergències en el control de Sicília (amb Malta i Gozo), incorpora el regne peninsular de Nàpols, designa un virrei a Albània, influencia el despotat d'Artà-Èpir⁸ i altres territoris balcànics i fins i tot obté Kastellórizo —*Castell Roig*—, presidit pel Castell Alfonsí davant la costa d'Anatòlia⁹. Des d'aquesta posició,

5 Francesco Guicciardini, *Diario del viaggio in Spagna. Memorie di famiglia*. Edizioni Studio Tesi. Ponderone, 1993. P. 22.

6 Carlos López Rodríguez, *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)*. Publicacions de la Universitat de València. València, 2004.

7 Flocel Sabaté, «L'invisibilitat del re e la visibilitat della dinastia nella Corona d'Aragona». *Il Principe invisibile*, Lucia Bertolini, Arturo Calzona, Glauco Maria Cantarella, Stefano Carotti, eds. Turnhout – Mantua, Brepols – Centro Studi Leon Battista Alberti, 2015. P. 62-64.

8 Nada Zecevic, «Confirmation grant of King Alfonso V of Aragon to Leonardo III Tocco (July 16 1452): an authentic charter with a fake justification». *Faculty of Philosophy. Collection of Papers. Philosophy mathematics and natural science*, 14/2 (2012). P. 9-20; Nada Zecevic, *The Tocco of the Greek Realm. Nobility, Power and Migration in Latin Greece (14th-15th centuries)*. Makart - Faculty of Philosophy of the University of Eastern Sarajevo. Belgrad – Pale, 2014. P. 126-131.

9 Daniel Duran Duelt, *Kastellórizo, una isla griega bajo dominio de Alfonso el Magnánimo (1450-1458)*. *Colección documental*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Barcelona, 2003.

el sobirà, assentat a Nàpols, incideix en la política italiana, centra una cort humanista i personifica la puixança del poder monàrquic, afaïçonant una imatge a la qual contribueixen intel·lectuals com Lorenzo Valla¹⁰ o el Panormita.¹¹

Des del segle XIX la historiografia sempre ha tractat de fer equilibris per valorar aquest monarca, a fi de reconèixer els mèrits de la seva figura però, en canvi, matisar la seva aportació a la Corona d'Aragó. Ho sintetitza Bori i Fontestà en la seva obra divulgativa de 1898: *Muy discutida ha sido la personalidad de D. Alfonso. Si bien es verdad que no mostró nunca afecto a su esposa Dª María y que tuvo más que abandonada la Confederación pues pasó la mayor parte de su reinado en Italia, reconócese como hábil político, como 'Sabio', 'Magnánimo' y 'Liberal' a la par que como sufrido y experimentado guerrero*¹².

Bori i Fontestà era un entusiasta mestre d'escola vocacional i la seva obra de divulgació es basava en encertades lectures dels historiadors coetanis, els quals reflectien clarament aquest parer. N'hi ha prou a apreciar que Antoni Aulèstia analitzava la política catalana del Magnànim en la seva *Història de Catalunya* sota l'epígraf *Los regnes abandonats*¹³. Abans, Antoni de Bofarull havia conclòs que aquest rei *acordándose siempre de que era extranjero, no se acordó como debiera de su nueva patria, no trató de mejorarla como merecía, y solo la engrandeció para ser él más grande en su dominio, para satisfacer su ambición personal, para dar campo al genio de que realmente estaba dotado, no por espíritu catalán o aragonés, que no podía sentir como sintieron los antiguos reyes*¹⁴. I encara abans, Víctor

10 Lorenzo Valla, *Historia de Fernando de Aragón*. Ed. Santiago López Moreda. Tres Cantos. Ediciones Akal. 2002.

11 Antonio Beccadelli, el Panormita, *Dichos y hechos de Alfonso, rey de Aragón. Discurso de Alfonso con motivo de la expedición contra los turcos. El triunfo alfonsino*. Tres Cantos. Ediciones Akal, 2014.

12 Antonio Bori y Fontestà, *Historia de Cataluña*. Imprenta de Henrich y compañía. Barcelona, 1898. P. 226-227.

13 Antoni Aulèstia, *Història de Catalunya*. Impremta La Renaixensa, Barcelona, 1889. Vol. 2. P. 237.

14 Antonio de Bofarull y Brocà, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cata-*

Balaguer, conclogué la seva valoració d'aquest monarca amb una breu sentència: *hay de todos modos en él, al lado de grandes acciones, otras que revelan sinó perversidad de corazón, preocupación de entendimiento*¹⁵.

El 1931 Antoni Rovira i Virgili resseguí i analitzà els parers dels diferents autors sobre el personatge. Conclogué que *és un dels monarques més lloats per cronistes, historiadors i literats*, i fins i tot que *és l'únic monarca de la dinastia castellana de Catalunya-Aragó que mereix elogis per part dels catalans i que presenta, en el balanç del seu regnat, partides innegablement favorables*; però també afegeix que *les conquestes d'aquest monarca no resultaren, en general, gaire profitoses per a Catalunya*, fins al punt que, *en la part que fa referència als resultats que la política del Magnànim tingué per a Catalunya, nosaltres creiem que, en alguns aspectes, tingué resultats funestos*¹⁶. De fet, en l'obra de Rovira i Virgili mentre el període d'Alfons el Cast a Jaume I es titula *Catalunya nacional*, la que va de Pere el Gran al Compromís de Casp és definida com *Catalunya imperial*, i la que segueix, sota els Trastàmars, és la *Catalunya minvant*¹⁷.

El principal problema, doncs, seria la manca de sintonia del sobirà amb l'esperit dels territoris que els anomenats Trastàmars havien obtingut. Per això Ferran Soldevila lamenta que el Magnànim no hagués tingut descendència amb la seva esposa, la reina Maria, perquè un fill nat i educat a la Corona d'Aragó s'hauria retrobat amb major facilitat amb la saba catalana que tradicionalment havia bastit la monarquia catalanoaragonesa: *un príncep nascut en aquests regnes, que hauria residit principalment a Catalunya, com la seva mare, que hauria, en conseqüència, conegut l'idioma i els costums de*

luña. Juan Aleu y Fugarell, editor. Barcelona, 1877. Vol. V. P. 339.

15 Víctor Balaguer, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*. Librería de Salvador Manero. Barcelona, 1862. Vol. 3. P. 558.

16 Antoni Rovira i Virgili, *Història Nacional de Catalunya*. Edicions Pàtria. Barcelona, 1931. Vol. VI. P. 440, 448, 449.

17 Antoni Rovira i Virgili, *Història Nacional de Catalunya*. Edicions Pàtria. Barcelona, 1922-1931. Vol. II-VI.

la terra, podria haver estat molt més atansat als catalans que no ho havien estat el seu pare i el seu avi¹⁸.

Sota aquests paràmetres, les aportacions del Magnànim, difícilment podrien suportar la comparació amb els seus antecessors. Rafael Tasis compara Pere el Cerimoniós i Alfons el Magnànim per concloure que només al primer escau la consideració de *sobirà imperialista*, perquè les fites assolides pel segon les portà a terme *més com una aventura personal que com a continuador de la política nacional d'uns estats que té mig oblidats entre les delícies i les intrigues de la seva Cort italiana*¹⁹.

Sorprenentment la historiografia ha mantingut, en gran part, aquesta prevenció i prejudici vers el Magnànim fins gairebé els nostres dies. Encara el 1998 el manual d'història medieval de Catalunya de Salrach i Aventín menystenien les fites obtingudes en època del Magnànim perquè *la conquesta del regne de Nàpols va quedar, així, com un fet aïllat, desconnectat de l'època bona i de la història de la gran expansió* i fins i tot els beneficis aportats pel comerç mediterrani s'interpreten com poc influents en tractar-se d'un sector socialment minoritari²⁰.

En realitat, bé que Alfons el Magnànim fou objecte de diverses i significatives atencions de recerca²¹, de manera global la historiografia

18 Ferran Soldevila, *Història de Catalunya*. Editorial Alpha. Barcelona, 1962. Vol. 2. P. 724.

19 Rafael Tasis, *La vida del rei en Pere III*. Editorial Aedos, Barcelona, 1961. P. 257.

20 Mercè Aventín, Josep Maria Salrach, *Història medieval de Catalunya*. Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya – Proa. Barcelona, 1998. P. 159-163.

21 Entre d'altres es poden destacar: Santiago Sobrequès, «Sobre el ideal de cruzada en Alfonso V de Aragón». *Hispania*, 12 (1952). P. 232-252; Angel Canelas López, «Panorama de la historia interna del reino de Aragón en los años 1410-1458. Estado actual de sus problemas». *Zurita. Cuadernos de Historia*, 8-9 (1959). P. 7-39; *Estudios sobre Alfonso el Magnánimo con motivo del quinto centenario de su muerte. Curso de conferencias (mayo de 1959)*. Universidad de Barcelona. Barcelona, 1960; Santiago Sobrequès, «Política remensa de Alfonso el Magnánimo en los últimos años de su reinado (1447-1458)». *Anales del Instituto de Estudios Gerun-*

de la segona meitat del segle xx tenia força abandonat l'estudi del segle xv, perquè s'havia centrat molt en períodes medievals anteriors, parant força atenció a cercar qüestions com la pretesa revolució feudal entorn a l'any mil o la magnificada crisi del segle xiv, temes que, només entrar al segle xxi, ja es van matisar molt.²² Això explica que tampoc no s'expliquessin prou bé els dos fets polítics que marquen l'entrada i la sortida del segle xv a la Corona d'Aragó, es a dir, el Compromís de Casp i la Guerra Civil Catalana, perquè en realitat no es comprenia que la veritable natura d'aquests dos fets era sociopolítica més que no pas socioeconòmica²³. Són dos fets aliens al Magnànim sols aparentment, perquè el seu regnat transcorre precisament entre les conseqüències de Casp i les causes de la Guerra Civil. Jaume Vicens Vives, precisament, atribuïa al rei Alfons una desídia vers Catalunya que covaria tots els problemes que aviat esclatarien en la Guerra Civil, sobretot perquè el seu germà i successor Joan II esdevingué *hereu de tots els problemes, però no del prestigi del seu germà*²⁴.

La necessitat de centrar la recerca en el regnat del rei Alfons va rebre un bon impuls el 1997, quan el xvi Congrés Internacional d'Història de la Corona d'Aragó, reunit precisament a Nàpols, es

denses, 14 (1960). P. 117-154; Henri Bresc, «Les Libres et la culture à Palerme sous Alphonse le Magnanime». *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 81/1 (1969). P. 321-386.

22 Ja el 2004, la història medieval de Catalunya que em va correspondre redactar, ben intencionadament no esmentava en cap moment les expressions 'revolució feudal' o 'crisi baixmedieval'. Flocel Sabaté, «Catalunya Medieval», *Història de Catalunya*. Albert Balcells, ed. L'Esfera dels Llibres. Barcelona, 2004. P. 101-334.

23 Flocel Sabaté, «El poder soberano en la Cataluña bajomedieval: definición y ruptura», *Coups d'État à la fin du Moyen Âge? Aux fondements du pouvoir politique en Europe occidentale*. François Foronda, Jean-Philippe Genet, José Manuel Nieto Soria, eds. Casa de Velázquez. Madrid, 2005, P. 509-519.

24 Jaume Vicens Vives, *Els Trastàmars (segle xv)*. Editorial Vicens Vives. Barcelona 1988. P. 145-146.

va centrar en la figura del Magnànim²⁵. Alhora, ja s'anaven sumant diversos estudis sobre el segle xv, especialment en àmbits locals o en participacions en obres col·lectives. Això va facilitar renovacions historiogràfiques significatives, sobretot a l'entrada del segle xxi, en camps tan diversos com, entre d'altres, el comerç mediterrani²⁶, la fiscalitat²⁷ o la noblesa i l'articulació militar²⁸, així com la millora en el coneixement de la composició de les societats rurals i urbanes²⁹. De manera més directa, la recerca ha pouat en l'entorn mateix del rei Magnànim, preguntant-se pels valors culturals —i musicals³⁰— de la seva cort³¹, per la significació de la reginalitat de la seva esposa, la

25 Guido d'Agostino, Giulia Buffardi, eds. *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona (Napoli, 1997=)*. Atti, Comune di Napoli. Paparo Edizioni, 2000. 2 vol.

26 Nenad Fejic, Шпанци у Дубровнику у средњем веку, Prosveta. Belgrad, 1988; Damien Coulon, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (ca. 1330- ca. 1430)*. Casa de Velázquez – Institut Européen de la Méditerranée. Madrid – Barcelona, 2004.

27 Roser Salicrú, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la lleuda de Mediona (febrer de 1434)*. Consell Superior d'Investigacions Científiques. Barcelona, 1995.

28 Jorge Sáiz Serrano, *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. Edicions de la Universitat de València. València, 2008.

29 Entre molts d'altres: Gerard Carceller, *La baronia de Queralt al segle xv. Organització del territori i gestió econòmica d'un espai feudal*. Consell Comarcal de la Conca de Barberà. Montblanc, 1998; Esther Martí, *Lleida a les Corts. Els síndics municipals a l'època d'Alfons el Magnànim*. Edicions de la Universitat de Lleida – Patronat Josep Lladonosa. Lleida. 2006; Jordi Morelló Baget, *Municipis sota la senyoria dels creditors de censals. La gestió del deute públic a la baronia de la Llacuna (segle xv)*. Fundació Noguera. Barcelona, 2008; Jeff Fynn-Paul, *The Rise and Decline of an Iberian bourgeoisie. Manresa in the Later Middle Ages, 1250-1500*. Cambridge University Press. Cambridge, 2016; Rafael Narbona Vizcaíno, Sandra Bernabeu Borja, *Prohoms i cavallers de València. El consell (1306-1516)*. Universitat de València. València, 2021.

30 Allan W. Atlas, *Music at the Aragonese Court of Naples*. Cambridge University Press. Cambridge, 1985.

31 Abel Soler, *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de 'Curial*

reina Maria³², o per la política exterior sobre territoris tan diversos com Granada³³, Èpir³⁴, Dubrovnik³⁵ o Egipte.³⁶ Ben atractives han estat les formes del poder regi del Magnànim. Per això no és casual que el 1996-1997, a Saragossa, es dedicués específicament una exposició a la imatge reial d'Alfons el Magnànim³⁷ i que la historiografia hagi indagat en el sentit i continguts de la noció del poder aplegat al seu voltant³⁸, cosa que ha donat lloc a significatives aportacions sobre l'humanisme monàrquic i la ideologia imperial inherents en la figura del Magnànim³⁹.

e Güelfa. Institució Alfons el Magnànim – Institut d'Estudis Catalans. Publicacions de la Universitat de València. València, 2017. 3 vol.

32 Theresa Earenfight, *The King's Other Body. Maria of Castile and the Crown of Aragon*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2010. Completat recentment per: Lledó Ruiz Domingo, *El tesoro de la Reina. Recursos i gestió econòmica de les reines consorts a la Corona d'Aragó (segles XIV-XV)*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid, 2022.

33 Roser Salicrú i Lluch, *El sultanat de Granada i la Corona d'Aragó, 1410-1458*. Consell Superior d'Investigacions Científiques. Barcelona, 1998.

34 Nada Zecevic, *The Tocco of the Greek Realm. Nobility, Power and Migration in Latin Greece (14th-15th centuries)*. Makart - Faculty of Philosophy of the University of Eastern Sarajevo. Belgrad – Pale, 2014.

35 Mocilo Spremic, *Dubrovnik e gli Aragonesi (1442-1495)*. Accademia nazionale di scienze e lettere e arti, Palermo, 1986. (La primera edició, en serbi, es publicà el 1971).

36 Eliyahu Ashtor, «Alfonso il Magnanimo e i mamelucchi». *Archivio Storico Italiano*, 142 (1984). P. 3-29.

37 *Alfonso V el Magnánimo. La imagen real*. Palacio del Justiciazo, Saragossa, 17 desembre 1996 – 19 gener 1997.

38 Entre d'altres: Gema Belia Capilla Alendón, «El poder representado: Alfonso V el Magnánimo (1416-1458)». *Res Publica*, 18 (2007); Gema Belia Capilla Alendón, «Seguidors Vencen», un grito de guerra para un rey: un lema para la virtud de la fortaleza de Alfonso V el Magnánimo (1423-1458)», *Potestas*, 11 (2017). P. 27-46; Francesc Orts Ruiz, «Un rey, un mar y dos ciudades. Las entradas de Alfonso el Magnánimo en Valencia (1424) y Nápoles (1443). Transferencias e influencias de ida y vuelta». *Potestas*, 19 (2021). P. 7-27.

39 Fulvio Delle Donne, «From Kingdom to Empire. Political Legitimacy

Per això, potser ara és el moment de retornar a l'única aproximació rigorosa i completa efectuada sobre el sobirà Magnànim, obra d'Alan Ryder. *Alfonso the Magnanimous, King of Aragon, Naples and Sicily* va ser publicat el 1990⁴⁰. sense cap altra precedent que els llunyans estudis sobre l'etapa italiana d'aquest sobirà efectuats per Josep Ametller⁴¹ i per Ernesto Pontieri⁴². L'aportació de Ryder és un treball de maduresa, sustentat en més de tres dècades de pacient treball d'arxiu i biblioteques, que ja havien fructificat en un llarg seguit de publicacions des de 1960. Per això es tracta d'una obra monumental, completa i equilibrada, que profunditza en un personatge que va néixer i es va formar com a noble castellà, que va esdevenir hereu de la Corona d'Aragó i que, en assolir el tron, va afrontar les tensions polítiques i socials dels territoris rebuts, alhora que s'endinsava en una realitat mediterrània que el conduiria a esdevenir un príncep italià, portador de les profecies que el definien com a defensor de la Cristiandat davant del perill turc i receptor i impulsor d'un nou concepte de monarquia, amarat d'Humanisme. Ryder és capaç d'encaixar els diferents vessants d'aquesta realitat complexa i posar la figura del Magnànim en el seu lloc històric. Per això, a hores d'ara, la seva aportació continua essent no tan sols vàlida, sinó imprescindible.

FLOCEL SABATÉ

Building Strategies at the Court of Alfonso the Magnanimous». *Imago Temporis. Medium Aevum*, 16 (2022). P. 287-303.

40 Alan Ryder, *Alfonso the Magnanimous, King of Aragon, Naples and Sicily, 1396-1458*. Oxford University Press, 1990.

41 Josep Ametller i Viñas, *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*. Ponciano Torres – Octavio Viader. Girona – Sant Feliu de Guíxols, 1903-1928. 3 vol.

42 Ernesto Pontieri, *Alfonso il Magnanimo, re di Napoli (1435-1458)*. Edizioni scientifiche italiane. Nàpols, 1975.

Prefaci

Malgrat que Alfons el Magnànim¹, (IV de Barcelona, III de València, V d'Aragó, I de Mallorca, Nàpols i Sicília) figura entre els pares fundadors de la biografia històrica, no se li ha arribat mai a concedir tot el reconeixement que es mereix atesa la seva biografia. Ell mateix va encomanar aquesta tasca a Lorenzo Valla, però va veure com fracassava quan Valla no havia arribat més enllà de la seva infantesa. Deixant de banda alguns esbossos d'històries generals, el seu encàrrec encara no s'ha complert.

A finals del segle XIX, un metge català, Josep Ametller i Viñas, va construir els fonaments d'un monument com aquest amb la seva obra admirable *Alfonso V de Aragón en Italia y la crisis religiosa del siglo XV*. Ametller i Viñas segueix el seu heroi en tres volums extensos i entusiastes, basats fermament en les cròniques i arxius de la Corona d'Aragó², a través de totes les seves anades i vingudes d'Itàlia i, tal com

1 En aquesta traducció ens referim sempre al rei Alfons com a Alfons el Magnànim. En cas que hàgim de citar-lo partint de l'enumeració, escrivim Alfons IV, comte de Barcelona. [N. dels E.]

2 Entenem per Corona d'Aragó el territori format pel Principat de Catalunya i els regnes de València, Mallorca, Aragó, Nàpols, Sicília i Sardenya. Ryder utilitza aquest terme, que es va fer servir almenys des del segle XVI tal com ens han indicat els professors Rogerio Tostes i Flocel Sabaté, tots dos especialitzats en història medieval. Aquesta denominació ha arribat fins als nostres dies si bé en les darreres dècades altres historiadors han començat a utilitzar termes com Corona catalanoaragonesa. En la nostra traducció, respectem l'ús del terme Corona d'Aragó que va fer servir Alan Ryder, en el benentès, però, que entenem que fa referència «a un univers plural de regnes diferents, amb diferents institucions de govern i amb èlits que pretenien determinar el seu propi destí fora de les seves respectives esferes d'influència», tal com ens ha subratllat el professor Rogerio Tostes. Una altra cosa és la generalització del terme «aragonès» com fa Ryder, a l'hora de parlar de tots els súbdits de la Corona. És un error. Ho esmenem sempre que podem i sabem. [N. dels E.]

el títol indica, posa una atenció especial als tractes que va fer amb els sants pares i els concilis eclesiàstics. El 1975, Ernesto Pontieri va escriure la seva última obra més important *Alfonso il Magnanimo, re di Napoli 1435-1458*, un relat ric i complet, però que només recull el mateix període d'Itàlia. Només Jaume Vicens Vives amb la seva obra *Els Trastàmars* va ampliar la perspectiva de tot el seu regnat, però amb les escasses quaranta pàgines que li dedica no aconsegueix res més que oferir-nos un esbós de l'home i les seves accions.

Com s'explica aquesta desgana aparent a l'hora de relatar tota la seva vida, els trenta-tres anys que visqué a la península Ibèrica i els vint-i-nou transcorreguts a Itàlia, el regnat que va abraçar Aragó, Nàpols, Catalunya, Sicília, València i Sardenya? La resposta s'ha de trobar per força en la metamorfosi que es produí a l'equador de la seva trajectòria, la qual sembla que va transformar l'Alfons peninsular en un rei italià i que, a més, va dotar-lo d'un atractiu i d'una importància que eclipsaven el primer Alfons. Fins i tot, enmig de la gran proliferació d'estudis que s'ha produït en els darrers anys³ i que han aclarit alguns aspectes concrets del regnat, els especialistes, amb molt poques excepcions, han mantingut una divisió per territoris, amb catalans, espanyols i italians seguint cadascú el seu camí. La biografia d'Alfons ha patit el desavantatge addicional de la seva manca secular de popularitat entre la majoria dels seus súbdits de la Corona d'Aragó. Els catalans, sobretot, han vist l'arribada de la família Antequera com una injustícia que va condemnar Catalunya, primer, al servei d'una dinastia estrangera i que, després, la va subjugar a Castella. La prolongada absència d'Alfons a Itàlia va agreujar l'ofensa, segons la seva manera de veure-ho, ja que demostrava que es despreocupava del tot dels seus territoris peninsulars o illencs però també revelava la seva diligència per explotar-les a la recerca d'ambicions dinàstiques. En un congrés que es va celebrar a Barcelona el 1958 amb motiu de la commemoració dels cinc-cents anys de la mort del rei, Àngel Canellas, catedràtic d'història de la Universitat de Saragossa, va afirmar:

3

Aquest text va ser publicat per primera vegada el 1990. [N. de la T.]

És difícil per a un aragonès cantar les excel·lències d'Alfons el Magnànim [...], un Magnànim imperfecte, tal com l'ha de retratar un catedràtic d'història quan valora què van significar aquests quaranta-dos anys del segle xv per a les feréstegues terres altes d'Aragó, que estaven governades per un rei que ni entenia els seus súbdits ni ells l'enteniën a ell [...]. Els súbdits aragonesos, obstinats, estaven decidits a comprar la presència del Magnànim al seu territori costés el que costés i, malgrat les seves millors intencions, només va poder atorgar-los el regal de la seva presència física a Aragó —la qual cosa els aragonesos consideraven que era una panacea miraculosa— durant quatre breus anys d'un llarg regnat de quaranta-dos.⁴

Moltes altres de les aportacions que es van fer en aquella ocasió tenien un to similar.

Els greuges que perduren durant segles són tan rics com un bona veta de mineral de ferro, però s'han de veure juntament amb les moltes altres facetes, substancioses i productives, de la personalitat d'Alfons. A mesura que ens apropem al sisè centenari del seu naixement⁵, sembla que ha arribat l'hora, amb tota justícia, d'intentar fer un retrat de l'home en la seva totalitat, una valoració de totes les diferents èpoques de la seva vida. Hi ha una abundància de material: cròniques, escrits humanístics, un extens corpus de documentació secundària, a més de tots els completíssims recursos dels arxius de Barcelona, València i Palerm. Ja que bona part del material és relativament inaccessible, i certament desconegut, per al públic anglòfon⁶, hem considerat que era necessari dedicar bona part del llibre a descriure els fets, fent per força èmfasi en les qüestions polítiques, diplomàtiques i militars a les quals Alfons va consagrar bona part del seu temps. Un fil conductor principal manté la continuïtat de la història fins a la victòria d'Alfons a Nàpols (1442), però a partir de llavors les seves ambicions es disseminen en diverses direccions, les quals requereixen un tracte independent. Considerem el mecenatge de les arts i el saber —potser el títol pel qual més se'l

4 *ESAM* 45.

5 Va néixer el 24 de febrer de 1396 a Medina del Campo. [N. dels E.]

6 A l'original deia *anglophone*. [N. de la T.]

recorda— com un tema a part; també separem alguns dels grans problemes relacionats amb la societat, l'economia i l'administració als quals Alfons es va haver d'enfrontar en els seus dominis peninsulars i italians. Som molt conscients que la narració és incompleta i que manquen moltes facetes tant de la figura de l'home com de la del rei. Un regne que es va estendre per bona part del Mediterrani al llarg de quasi mig segle no és fàcil d'encapsular en un sol volum, per això nombroses cròniques dignes d'esment sobre el regnat d'Alfons encara són enterrades en arxius inexplorats. Encara queda molta informació per descobrir sobre aquesta figura poderosa i enigmàtica.

Per tal de no sobrecarregar el llibre de notes a peu de pàgina, hem indicat la referència de la font només en les cites directes i hem limitat la resta de notes a il·lustrar i aclarir el text quan ho hem considerat necessari. Tot el material d'arxiu i publicat que ha contribuït de manera significativa a l'elaboració del text es troba a la bibliografia. En aquest estudi s'utilitza la forma catalana del nom propi en el cas dels membres de la família reial o en aquells personatges històrics el nom dels quals és més conegut en català i la forma en l'idioma propi del personatge històric quan no existeix equivalent en català o quan el seu ús no està estès.⁷ El mateix criteri s'aplica als topònims.

Aquest llibre no hauria estat possible sense l'ajuda inestimable del personal de tots els arxius i biblioteques que ens han ofert la seva hospitalitat durant tants anys. Volem fer un agraïment especial als amics de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona, pel tracte tan amable que ens han ofert i pels anys que, espero, que encara els queda per suportar-nos. També volem donar les gràcies al personal de la biblioteca de la Universitat de Bristol que ha mostrat una gran tenacitat a l'hora de desenterrar llibres, dietaris i fotocòpies. El processament dels textos no hauria estat possible sense els secretaris de la Facultat d'Història de la Universitat de Bristol i tampoc no ho haurien estat els mapes si no fos per la meua dona, que, a més, ha hagut de suportar la càrrega d'aquesta empresa més temps del que ens atrevim a recordar.

7 A l'original, l'autor utilitza la forma del nom propi segons la nacionalitat del personatge històric amb algunes excepcions [N. de la T.]

Les visites que hem fet als arxius de l'Estat espanyol i d'Itàlia, sobre els quals es fonamenta aquest treball, han estat possibles gràcies a la generositat de la British Academy, el Consejo Superior de Investigaciones Científicas, la Gladys Krieble Delmas Foundation de Nova York i al fons per a viatges destinat al personal de la Universitat de Bristol.

A.R.

Universitat de Bristol
Gener de 1989